

Uitsluiting op de basisschool. Wat te doen? De antwoorden op de kleinste enquête van Nederland.

Marc Conradi
Elin Hondebrink

Druk & Dwars. Rijksuniversiteit Groningen.

Groningen, 1 december 2022

Inleiding

In onze 'kleinste enquête van Nederland' zetten we met enige regelmaat één specifieke vraag uit. In september 2022 was dit de vraag "Welke praktische manier gebruikt u om buitensluiting van kinderen tegen te gaan?"

Deze vraag is via social media verspreid. De antwoorden konden op onze site www.drukendwars.nl gegeven worden. Zeventig ouders (32) en leerkrachten (38) uit Nederland en België hebben deze vraag vaak uitgebreid beantwoord.

De antwoorden hebben we geanalyseerd en gerubriceerd. Hieronder staan alle antwoorden bijeengebracht onder de thema's: regels, concrete activiteiten, bewustwording, (andere) ouders en overige.

De 38 leerkrachten

Het is van groot belang aan het begin van het jaar enkele **regels** af te spreken en deze vervolgens strikt te blijven handhaven.

- 1) Pesten en uitsluiten is verboden. Altijd.
- 2) Iedereen is anders en speciaal en we hebben respect voor iedereen.
- 3) Iedereen mag meedoen met spelen. Als er iemand alleen staat, loop je naar diegene toe om te vragen of hij/zij mee wil spelen.
- 4) Uitnodigingen voor verjaardagsfeestjes mogen niet op school worden uitgedeeld, tenzij iedereen uit de klas wordt uitgenodigd.

Antwoorden binnen dit thema:

- We sluiten niemand buiten. Iedereen mag meedoen. Als er iemand alleen speelt, loop je naar diegene toe om te vragen of hij/zij mee wil spelen.
- We zorgen samen voor de goede sfeer in de klas.
- Op school zijn we allemaal samen. Niemand valt buiten de boot.
- Op school mag iedereen meedoen met spelen. Buiten school mag je met je beste vriend spelen. Op school mag iedereen altijd meedoen.
- Als een leerling alleen is, dan nodigen andere leerlingen hem/haar uit om mee te doen.
- Iedereen is anders, dat is mooi en iedereen is waardevol.
- Op school mag iedereen altijd meedoen met elk spel waar ze aan mee willen doen. De regel is niet buitensluiten. En dit moet consequent en altijd nageleefd worden.
- Uitnodigingen voor verjaardagsfeestjes mogen niet in de klas worden uitgedeeld, tenzij iedereen wordt uitgenodigd.
- Pesten en uitsluiten is verboden. Altijd en consequent handhaven.

- We sluiten niemand buiten. Iedereen mag meedoen. Als er iemand alleen speelt, loop je naar diegene toe om te vragen of hij/zij mee wil spelen.
- Als je alleen wilt spelen met iemand, spreek je thuis af.
- Iedereen mag meedoen. Wij leren ze ook dat iedereen anders en speciaal is en dat wij respect hebben voor elkaar.

Door **concreet gedrag** van de leerkracht of school valt er veel te bereiken. Naast bijvoorbeeld de bekende anti-pestprogramma's zijn er nog vele heel concrete aanbevelingen voor leerkrachten om uitsluiting elke dag weer tegen te gaan.

De leerkracht:

- 1) kiest wie met wie samenwerkt, welke samenwerkingsgroepjes er zijn, zodat alle leerlingen gedurende het jaar tenminste één keer met iedereen heeft samengewerkt.
- 2) koppelt kinderen aan elkaar op basis van gedeelde interesses, problemen etc.
- 3) betreft een kind dat alleen staat actief bij een groepsspel door even zelf mee te doen, of een complimentje te maken in bijzijn van andere kinderen.
- 4) complimenteert kinderen die uitgesloten kinderen bij de groep betrekken of andere kinderen aanspreken op hun uitsluitend gedrag.
- 5) Daarnaast kan de school een vriendenbankje op het schoolplein plaatsen. Hierop gaan kinderen zitten die zich alleen of eenzaam voelen. Dit is een teken voor de andere kinderen om hen op te pikken en mee te laten doen met spelen.

Antwoorden binnen dit thema:

- Regelmatig kinderen bij toerbeurt met z'n tweeën met elkaar laten spelen. Loten, of de leerkracht stelt de paren samen. Elke keer weer andere paren.
- Een kind dat alleen staat op het speelplein meenemen in een groepsspel en na een paar minuten je hieruit terugtrekken.
- De leerlingen gedurende het schooljaar tenminste een keer met iedere andere leerling laten samenwerken.
- Kinderen bij elkaar in groepjes laten samenwerken.
- Meespelen bij samenspel. Begrip creëren voor het desbetreffende kind.
- "Ik doe mee" – in plaats van "mag ik meedoen?".
- Ik maak voortdurend praatjes zodat ze nieuwsgierig worden naar elkaar. Ook zoek ik gauw uit wat kinderen leuk vinden zodat ik kan vragen: heb je al gesproken? Hij kan heel goed / zij houdt erg van..... Sowieso lobby ik graag voor kinderen.
- Kinderen op zoek laten gaan naar overeenkomsten. Ze laten vertellen over wat hun bezighoudt. Onbekend maakt onbemind. Dezelfde hobby's, favoriete bezigheden of zelfs dezelfde vervelende dingen (scheiding ouders) kan kinderen met elkaar verbinden. Als ze zichzelf in de ander herkennen dan wordt buitensluiten moeilijker om te doen.
- Leerkracht maakt groepjes: de leerlingen die er soms minder bijhoren worden dan bij sociale leerlingen in het groepje gestoken waarvan ik weet dat zij alle leerlingen zullen betrekken.
- Door iedere dag met de kinderen in de kring te gaan op volgorde van hun geboortedatum. Elkaar de hand te geven en te benoemen: "iedereen hoort erbij".
- Vriendenbankje waar leerlingen die alleen spelen kunnen gaan zitten, vaak worden die dan opgepikt door andere leerlingen. Of twee leerlingen die anders alleen zouden spelen, vinden elkaar.
- Een buitengesloten kind een complimentje maken in het bijzijn van andere kinderen.
- Een groepje kinderen rondom degene die buitengesloten wordt verzamelen die kunnen helpen een kind bij de groep te betrekken.
- Kinderen complimenteren die met iedereen spelen.
- Kinderen complimenteren die andere kinderen aanspreken op uitsluiting.
- Idem voor kinderen die iedereen (of b.v. alle jongens, of alle meisjes) uitnodigen voor een feestje.
- Bij mij in de klas mogen ze nooit zelf een plaats kiezen, ik trek naampjes.
- Ook bij spelletjes worden ploegen nooit gekozen door de kinderen zelf.

Bewustwording over de gevolgen en mechanismen van uitsluiting bij de leerlingen ontwikkelen. Dit is net als het 'concrete gedrag' een continue proces.

- 1) Regelmatige reflectie of evaluatie van hoe de dag is verlopen of nog concreter hoe het tijdens de pauze op het speelplein ging.
- 2) Praten over overeenkomsten en verschillen tussen leerlingen en dat positief labelen.
- 3) Rollenspelen van moeilijke situaties en kinderen laten meedenken over oplossingen van de problemen.
- 4) Het gevoel creëren dat we allemaal samen verantwoordelijk zijn voor een prettige tijd in deze klas. Samen er voor zorgen dat iedereen het leuk vindt.

Antwoorden binnen dit thema:

- Na elke dag/speelpauze even bespreken hoe het gegaan is en hoe de leerlingen zich voelden. Eventueel bespreken hoe problemen op te lossen zijn.
- Voorafgaand aan de pauze bespreken wie met wie, wat gaan doen. Na afloop evalueren.
- Ingaan op gevoel, hoe zou jij je voelen als je niet werd uitgenodigd op een feestje en de rest wel?
- Door te zoeken naar de overeenkomsten en te praten over de verschillen die vaak genoeg ook zo mooi kunnen aanvullen en toevoegen.
- Moeilijke situaties, situaties die sociale frictie laten zien regelmatig klassikaal naspelen. Benadrukken dat het oké is dat er iets misgaat, omdat we er dan allemaal van kunnen leren. Kinderen mee laten denken over oplossingen van dergelijke situaties.
- Daarnaast in allerlei situaties benadrukken dat we allemaal anders zijn en dat dat oké is en dat we daar rekening mee houden
- Ik geef heel vaak aan dat fouten maken mag en dat je daar van leert, probleempjes in de klas en ruzie van op de speelplaats babbelen we uit zonder beschuldigende vinger. We oefenen te luisteren naar elkaar zonder elkaar te onderbreken. En daarna bedenken we samen met de andere kinderen hoe we deze ruzie kunnen oplossen en hoe we het in de toekomst kunnen voorkomen.
- De leerlingen hebben een dagboek waarin ze een balkje tekenen in deze kleuren en aangeven waar hun humeur zit. Daarna wordt dit af en toe besproken.
- Als een kind het gevoel heeft er niet bij te horen, dit gevoel te zien en te erkennen maar altijd weer terug te brengen naar de systemische "wet": iedereen hoort erbij! Dus bewustwording in de groep creëren én in de kinderen.
- Ik probeer de stille kinderen te stimuleren hun gedachten te verwoorden. Andere kinderen praten regelmatig voor hun beurt. Dan leg ik uit dat het soms lastig is om woorden te vinden en dat we dan even wachten of in overleg eerst een ander kind laten praten en dan terug komen. Maar altijd de boodschap erbij dat ieder kind goed is zoals hij/zij is. Dat er verschillen zijn, dat die verschillen leuk en interessant zijn. De uitbundige kinderen laten nadenken over "Hoe je iets zegt", en niet "Dat je iets zegt".
- We moeten het met elkaar leuk maken, en ervoor zorgen dat iedereen het prettig vindt om in deze klas te zijn.

De **ouders** kunnen een belangrijke partner zijn om uitsluiting te voorkomen en tegen te gaan.

- 1) Betrek de ouders bij de gang van zaken in de klas. Als er gepest wordt direct de ouders erbij betrekken.
- 2) Ouders oproepen om bij feestjes de hele klas uit te nodigen.
- 3) Speelafspraken tussen kinderen samen met de ouders wat sturen.

Antwoorden binnen dit thema:

- Ouders betrekken. Ook wanneer het pestgedrag nog heel klein is. Smoren in de kiem! En dan alle ouders van de hele groep. Ik kan het als leerkracht/school niet alleen. Dus ik zet in op een goede werkrelatie met ouders!
- Ouders oproepen om in principe bij feestjes de hele klas uit te nodigen.

- Speelafspraken via ouders soms een klein beetje sturen. (kleuters)
- Als er een verjaardagsfeest is en je weet als school /leraar dat een kind uitgesloten is, nodig dan alle ouders uit en ga met hen om de tafel zitten. Doe dit ook met de kinderen en laat zien wat het met een klasgenootje doet. Besteed hier echt aandacht aan.
- Vanaf het begin korte lijntjes met ouders, ook als het goed gaat. Dan komen ze sneller melden als het minder lekker loopt.

De 32 ouders

Bij de ouders zijn de aanbevelingen eveneens onder de thema's concreet gedrag, bewustwording en andere ouders gerubriceerd. Regels werden nauwelijks genoemd, dus dit valt hier onder overige. Het thema aanbevelingen voor school is specifiek voor de ouders, eveneens falen van het systeem.

Als ouder kan je door **concrete acties** te ondernemen uitsluiting tegen gaan of voorkomen. De belangrijkste aanbevelingen hierbij zijn:

- 1) Stimuleer je kinderen om juist wel met uitgesloten kinderen te spelen. Of nodig ze zelf uit.
- 2) Geef zelf het goede voorbeeld. Leef voor dat uitsluiten niet oké is.
- 3) Nodig alle leerlingen van de klas uit voor de verjaardagsfeestjes; geef een klassenfeestje.

Antwoorden binnen dit thema:

- Vrienden (die uitsluitingsgedrag vertonen) op andere momenten individueel uitnodigen.
- Mijn kinderen proberen te stimuleren de buitengesloten kinderen juist wel te betrekken bij hun bezigheden.
- Mijn kinderen proberen te stimuleren juist wel de buitengesloten kinderen uit te nodigen voor hun verjaardagsfeestje.
- Zelf proberen het goede voorbeeld te geven door buitengesloten kinderen wel een welkom gevoel te geven bij ons in huis of door ze te betrekken bij buitenactiviteiten samen met ons.
- Alle kinderen zijn welkom: kinderen uitnodigen in hun spel of voor een speelafpraakje
- Mijn kind prijzen op momenten dat ze zorgzaam zijn, rekening houden met een ander of aan iemand denken wanneer deze een beetje buiten de boot lijkt te vallen of verdrietig is.
- Ik probeer iedereen oprecht aandacht te geven en de stillere kinderen actief te betrekken bij het geheel.
- Kinderen met iedereen laten spelen. Verjaardag: hele klas uitnodigen!
- Voorlezen: Respectvol spreken over andere kinderen en ouders.
- Ik nodig alle jongens van de klas uit voor het feestje van mijn zoon, zodat elke jongen van zijn klas in ieder geval elk jaar een keer uitgenodigd wordt voor een kinderfeestje.
- De hele klas uitnodigen voor het feestje van mijn kind.
- Op een positieve manier over anderen praten.
- Binnen het gezin er op letten dat er geen gemene reacties worden gemaakt naar elkaar.
- Stimuleren om anderen te vragen te chillen.
- Hele klas uitnodigen voor verjaardag.
- Ik heb zelf als overblijffouder kinderen die alleen waren en niet met anderen speelden, altijd aangesproken of er wat aan de hand was. Als ze graag met iemand wilden spelen dan sprak ik andere kinderen aan of het kind met hen mee konden spelen. Dat is me altijd gelukt.
- Naar alle kinderen luisteren en ze serieus nemen zoals ze zijn.
- Het begint eigenlijk al met kinderfeestjes. Wij nodigen dus alle kinderen uit en sluiten geen enkele kind uit.

Bewustwording over de mechanismen en gevolgen van uitsluiting creëren bij je kinderen. Als ouder kan je dit bereiken door veel te praten, te luisteren en het goede voorbeeld te geven.

- 1) Praat veel met je kinderen. Probeer hen te laten invoelen wat uitsluiten doet.

- 2) En geef hierin ook het goede voorbeeld in de manier waarop je over anderen spreekt.
- 3) Wordt je kind zelf uitgesloten maak dan duidelijk dat dit absoluut niet aan hem of haar ligt. Probeer ook te analyseren of er 'echt' sprake is van uitsluiting.

Antwoorden binnen dit thema:

- Ik leer mijn kinderen om te gaan met gevoelens van uitsluiting. Dikwijls is het niet echt uitsluiting, maar een bepaalde praktische aanpak dat zo'n gevoel geeft.
- Met mijn kinderen praten over dit onderwerp en inzicht proberen te geven hoe het buitengesloten kind zich voelt.
- Meegeven dat iedereen goed is zoals hij is, iedereen zijn eigen kwaliteiten heeft en je van elkaar kan leren.
- En vooral proberen om degene die buitengesloten wordt te vertellen dat dat niet ligt aan de persoon zelf.
- Het ligt niet aan de persoon die wordt buitengesloten, maar het is grensoverschrijdend gedrag van de ander.
- Met kinderen praten over hoe je met elkaar omgaat en hoort om te gaan, vertellen hoe ik er over denk en dat voorleven, kinderen er op aanspreken als ik mee krijg of de indruk krijg dat er wordt buitengesloten,
- Meelezen op sociale media (daar hebben we afspraken over), in gesprek gaan over wat daar gebeurt en hoe je op een andere manier kan reageren.
- Ik vraag bij mijn eigen kinderen en degenen waar zij mee spelen aandacht voor dit thema door ze er bewust van te maken en ze te vragen zich in te leven in de ander.
- Het lijkt mij goed om mijn kind te vertellen dat hij altijd kan vertellen als hij wordt buitengesloten/gepest.
- Er zijn kinderen die buitensluiten en die dat niet doen. De kinderen die buitensluiten hebben mogelijk zelf een probleem waardoor ze buitensluiten.
- Bespreken met het kind dat het niet oké gedrag is en het niet aan hem ligt. Samen met kind een plan bedenken hoe erop te reageren.
- Als ik met mijn kinderen praat over school, probeer ik te benadrukken dat ze voor iedereen vriendelijk moeten zijn, ook voor kinderen die ze niet aardig vinden.
- Zelf het goede voorbeeld geven, voorleven. Daarnaast uitleggen waarom ik dat doe, anderen erbij betrekken.

De ouders hebben ook een aantal duidelijk aanbevelingen ten aanzien van de **school en de leerkrachten**.

- 1) Attendeer de school erop als een kind uitgesloten wordt.
- 2) Benadruk dat het pestbeleid vooral moet bestaan uit het voorkómen van pesten en uitsluiten.

Antwoorden binnen dit thema:

- De school bewust maken van buitensluiten en er op aandringen dat er preventief gewerkt wordt aan een positief groepsklimaat.
- De school proberen er van te overtuigen dat pestbeleid maar voor een deel gaat over wat je doet als er wordt gepest en vooral gaat over het voorkomen en bespreekbaar maken van pesten/buitensluiten.
- Benoem als leerkracht de zwakte van de pester.
- Benadruk het grote belang van een positief en veilig klimaat in de klas waarin iedereen zichzelf mag zijn en wordt gerespecteerd en de docent dit voorleeft en dit ook van collega's, kinderen en ouders verwacht.
- Meehelpen in de school (sportvereniging) tijdens activiteiten kan heel helpend zijn. Zowel voor de stoere als de minder stoere kinderen.
- Er is volgens mij maar een echte oplossing als het misgaat in de klas: uit elkaar halen en in een nieuwe groep opnieuw beginnen. Ik denk dat je vanaf het eerste moment dat het buitensluiten gebeurt dit moet begrenzen, niet accepteren en alternatief gedrag moet aanbieden/ voordoen. Wanneer het gedrag al meerdere malen heeft kunnen plaatsvinden en er

dus een dergelijke groepscultuur ontstaat, dan is het vrijwel onmogelijk om het er helemaal uit te krijgen. Het is enigszins subtiel pestgedrag en de meeste mensen grijpen niet direct in als zij het zien gebeuren, dat maakt het vrij snel een hardnekkig probleem.

De **andere ouders** zijn ook voor ouders een belangrijke partner in het tegengaan van uitsluiting.

- 1) Ga direct in gesprek met andere ouders als een kind wordt uitgesloten. Ook als voorbeeld voor je kinderen dat uitsluiten niet kan.
- 2) Geef samen met hen een klassenfeestje.

Antwoorden binnen dit thema:

- Ik heb zelfs een ouder benaderd waar mijn dochter als enige niet was uitgenodigd op het kinderfeestje en uitgelegd hoe mijn dochter zich voelde.
- Samen met andere kinderen een verjaardagsfeestje geven, zodat de hele klas kan worden uitgenodigd.
- Als kinderen dreigen te worden buitengesloten dan maak ik contact met de ouders. Want goed voorbeeld doet volgen. Als mijn en andere kinderen zien dat ik contact heb met de ouders dan maken de kinderen ook contact.
- Gelijk aan de bel trekken bij de verantwoordelijke volwassene om het signaal af te geven dat er niet op een leuke manier met elkaar wordt omgegaan.
- Als de kinderen er zelf niet uitkomen: in gesprek met andere ouder(s).
- Ouderbetrokkenheid. Door onderling oudercontact krijgt een ouder de kans om uitleg te geven over zijn eigen kwetsbaarheid en die van hun kind. Als de ouders het begrijpen kunnen die ook makkelijker helpen hun eigen kinderen in te lichten over de 'onhebbelijkheden' van klasgenoten.
- Als ouders elkaar waarderen zie je vaak dat de kinderen ook meer respect voor elkaar krijgen.

Volgens sommigen werkt het **stelsel** niet meer. Een aantal ouders geeft aan geen geloof meer te hebben in het onderwijs en de jeugdzorg omdat zij en hun kind hierin vastgelopen zijn. Dit zijn vaak aangrijpende persoonlijke verhalen die vanwege de privacy hier niet integraal worden weergegeven.

Antwoorden binnen dit thema:

- Zolang het onderwijs en jeugdzorg en alles daaromheen niet veranderen gaat... Van tegengaan van uitsluiting is hier al jaren geen sprake meer. Buitengesloten is een feit. Veel mensen voelen zich zo onderdrukt dat ze buitensluiten accepteren om erger te voorkomen
- www.onderwijsaffaire.nl. Daar staat veel informatie over het feit dat zo'n 15000-20000 kinderen stelselmatig wel buitengesloten worden. Dit is voor deze groep ouders en kinderen/jongeren dus een heel schrijnende vraag. Er wordt namelijk NIETS gedaan in het onderwijs en in de jeugdzorg om buitensluiting tegen te gaan. Een enquête gaat daar niet aan bijdragen. Het onderwijs- en jeugdzorg stelsel moet op de kop!
- Ik weet niet hoe ik het kan oplossen. Dit is een groot algemeen probleem. Het empathische vermogen van schoolmedewerkers, die niet kunnen bedenken wat kinderen nodig hebben, maar ook wat ze tegen kinderen durven te zeggen. Dan heb ik het nog niet gehad over de sloten die op klasdeuren zitten, de fijne bezemkasten waar kinderen in opgesloten worden. Geef als professionele volwassenen eerst eens het goede voorbeeld. Begin eerst daar!!!
- Heel eerlijk gezegd moet ik het antwoord daarop schuldig blijven, hoe goed ik ook mijn best kan doen om in mijn kleine omgeving te zorgen dat geen enkel kind wordt buitengesloten. Het is mijn ervaring in de grote buitenwereld dat er geen middelen meer zijn om buitensluiten te voorkomen. Of het nu gaat om het klimaat in het onderwijs, de wijze waarop gekeken wordt naar kinderen die anders functioneren, of de financiering van hulp en de lange wachtlijsten die maken dat deze kinderen veel minder kansen krijgen dan anderen en daar weer op afgerekend worden in de strakke systemen en protocollen.

En dan zijn er nog enkele opmerkingen die we onder de categorie **overige** scharen.

Antwoorden binnen dit thema:

- Het zijn vooral de leerkrachten die de grote pesters zijn.
- Sta Sterk-trainingen en workshops waarbij omgaan met buitensluiten een belangrijke vaardigheid is die wordt omgebogen naar mee mogen doen en zorgen dat anderen mee mogen doen.
- Het kind zelf laten zeggen: “je sluit me buiten, dat is niet oké”. Verwijzen naar kanjer regels.

Conclusie

Uitsluiting is een probleem dat niet opgelost wordt door enkelvoudige zaken als regels opstellen of een anti-pestprotocol vaststellen. Het is juist een continue proces waarbij gedurende het gehele jaar de leerkracht en de ouders alert zijn op beginnende uitsluiting en daar direct en adequaat op reageren. Daarbij zelf het goede voorbeeld geven en de leerlingen meenemen in een klimaat waarbij uitsluiting wordt gesignaleerd en afgekeurd. Maar ook een klimaat waarbinnen iedereen zichzelf kan zijn en zich zo goed en veilig mogelijk kan ontwikkelen. We hopen dat de vaak heel concrete aanbevelingen van collega-leerkrachten en –ouders je hierbij kunnen helpen.

P.s. Alle ouders en leerkrachten bedankt voor hun reactie.
En mocht je willen reageren, heel graag: drukendwars@rug.nl